

տկարացրնելու տեղը շատ անգամ նաև
կը դորացրնէ :

Ուսմանց մէջ, ինչպէս նաև քաղա-
քականութեան մէջ, զգոյշ կեցիք կու-
սակցութիւններէ և անոնց դրութիւն-
ներէն կամ կարծիքներէն : Ինչո՞ք
ըութիւնները որ կարենաս հասկընալ,
ուրիշներուն հետ բաղդատել ու վրան
դատաստան ընել, բայց անոնց գերի-
մ'ըլլար : Ինչ օգուտ տեսան իրենց
հակառակութիւններէն Վրիստոտելի,
Պլատոնի և ուրիշ փիլիսոփայից գովիչ-
ներն ու պարսաւիչները, և կամ Վրիս-
թոն ու թաւառն գովողները ու վար-
զարնողները : Եւս կուգի պէս պաշ-
տուած ու գետնէ գետին զարնուած
իմաստունները ինչ էին նէ ան մնացին .
անով ոչ մէյմէկ աստուածներ եղան և
ոչ մէյմէկ անխեղճներ . իսկ որոնք որ
իրար անցեր էին զանոնք սուտ կշիռ-
ներու մէջ կշռելու՝ ծաղր եղան, և աշ-
խարհք անոնց աղաղակներէն չարչա-
րուեցաւ՝ բայց բան մը չսորվեցաւ :

Ինչ ուսման ետեւէ ալ իյնաս՝ նայէ
որ ձեռքէ չձգես հանդարտ մտքով ըն-
տրութիւն ընելն ու բարակամտութիւն
դիտողութիւն ընելը, վերլուծութիւն
ընելու համբերութիւնը և շարադրու-
թեան ոյժը, և ամէն բանէ ալ աւելի՝
հաստատուն կամք ունեցիր ամենեւին
արգելքներէն չյաղթուելու, և բրած
յաղթանակներուդ վրայ չհպարտանա-
լու . այս ինքն կամք ունեցիր միտքդ լու-
սաւորելու՝ որչափ որ ըստուած թոյլ
տուեր է, քաջութեամբ՝ բայց առանց
յանդգնութեան :

ՓԵՂԵՆԻՍ

Իմաստասէր ոմն Երկուս ստացեալ աշակերտս,
ոմն ջանացող և անմիտ և միւսն մտացի և հեղգ .
և ընդ չուսանելն նոցա, 'ի բաց վարեաց յինքե-
նէն ասելով . Ի կորուստ եղեցին երկոքեանդ, զի
մինդ կամիս և ոչ կարես, իսկ միւսդ կարես՝ և ոչ
կամիս :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՒՐ ԵՒ ՏԵՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Ա.

Հայաստան :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ վառվռուուն կտրիճ-
ներն և գրիչներն բաւական չտեպելով ի-
րենց ընդհանուր հայրենիքը հռչակել,
գովել, մեծցընել, անոր մէջ ալ Վրկա-
դիոյ գաւառը գերազանց գովելի և իբ-
րե երանելեաց տեղ մը կը ցուցընէին,
և մեծ պարծանք էր կարենալ ըսելն՝
թէ Լա ես Վրկադացի . Լա ես Վրկա-
դիոյ : Տակնուլրայ եղած է հիմայ Վր-
կադիա ալ, բոլոր Յունաստանն ալ . սա-
կայն դեռ այս օրուան օրս ալ Յունաս-
տան Յունաստան է, բոլոր պարծենկոտ
Լաւոսայի մը պարծենկոտ մայրն է . հոն
կը փնտռեն մուսայից բնակարանը : —
Իսկ իմ հայրենիքս Հայաստան ինչու
այսօր ալ չըլլայ Հայաստան . միթէ մու-
սայից բնակարանէն աւելի բան չկայ իր
մէջ փնտռելու . որ աշխարհքին մէջն էր
ճշմարիտ Վրկադիայն, դրախտն Լադե-
մական . Ուրմպոսի թեթեւապար մու-
սայքն՝ Սասիսու նաժիշտներն չէն, որ
իրենց մայրենի երկրին կորուսեալ երա-
նութիւնը կ'երգեն անդադար բանա-
ստեղծից քնարներովն . ամէն սիրտ մէկ
կըքով մը, ամէն քնար մէկ երգով մը կը
բաբախէ, ամենուն սկիզբն ալ այն ե-
րանութեան փափագն է՝ որուն բնակա-
րանն ալ, վայելողքն ալ միայն Հայաս-
տանի մէջ եղած են : Լը թողում Յու-
նաց իրենց Յունաստանն, կ'ընտրեմ
ինձի իմ Հայաստանս . և մանաւանդ
հիմայ՝ որ ոչ միայն հեռաւոր ծագմանս
սիրով, հապա աչքով ալ տեսնելովս կը
զգամ 'ի սրտիս պարծանք մը ըսելու,
թէ Լա ես 'ի Հայաստանեայց . Լա ես
Հայկազուն :

() տար երկիր ծնած և մեծցած,
սրտիս ձգմամբ իմ հայրենեացս աշ-

խարհքը արդէն ինծի մօտեցուցած էի .
 և թէպէտ զուրկ մնացեր էի շատ Լա-
 րոպայուոյ կրթութիւններէն, բայց չէի
 կրնար առանց նախանձու տեսնել և
 ըսել որ անոնք իրենց հեռու աշխարհք-
 ներէն, Լալիոնի բլուրներէն, Սենայի,
 Դանուբայ և Լըպայ ափունքներէն,
 Ֆինլանտիոյ խորշերէն՝ ելեր կ'երթան
 Հայոց հայրենիքը քննելու, և Հայաս-
 տանի բնիկ որդիքն թողեր են օտարաց
 իւր գանձերը փնտռելու, իւր փառքը
 հռչակելու, վսեմական հնութիւնը նո-
 րոգելու, գեղեցիկութիւնը վայելելու, և
 խորհուրդները թարգմանելու՝ շատ
 հեղ անհարազատ իմաստներով: Եւ
 բաներուս վրայ դարձնելով միտքս՝
 սկսայ չտեսնել իմ տկարութիւնս, և
 երկայն ժամանակի բաղձանքով մղուած
 վերջապէս ելայ իմ ծնելական պանդրիս
 տութեան երկրէս, և բնիկ աշխարհիս
 հողուն դիմեցի: Վիտէի որ Հայաս-
 տանի պէս աշխարհք մը լաւ քննելու
 համար՝ շատ դիտութիւններ պէտք էր
 ունենալ, որոնցմէ շատն ոչ ունէի և ոչ
 ալ ստանալու հասակն և առիթն ունէի:
 անոր համար դիմացս մեծ ու շատ նպա-
 տակներ չդրի. ուղեցի աւելի պատմա-
 կան և աշխարհագրական աչքով տես-
 նել այն տեղուանքն՝ որոնց վրայ ազ-
 գային պատմութիւնը սրտաուռ նշան-
 ներ դրած էր, և հոն տեղուանքը ան-
 ցած գացած դէպքերը՝ ետ կանչել, դի-
 տել, քննել, չորս հինգ տարի շրջա-
 դայութեանս մէջ՝ չորս հինգ հազար
 տարեկան մարդ մը բլաւ, և այնչափ եր-
 կայն դարերու մէջ աշխարհք եկած ազ-
 գակցացս հետ կենցաղավարիլ: Եւ որ
 համար հետս հաւատարիմ ընկերաց
 պէս կը պտըտցընէի քանի մը ազգային
 պատմիչներ, քանի մ'ալ օտարազգեաց
 Հայաստանի ճամբորդութիւններ, ու
 լոնք տեսածներուս հետ բաղդատելով
 ոմանց սխալմունքներն ուղղեցի իմ ստու-
 րագրութեանցս մէջ: . . .

Բայց ինչ էր որ յիշեցի . . . ափսոս .
 Հոս պէտք է երկայն հառաչանք մը
 քաշեմ: Հայաստանի ճամբան ընկած
 ատենս՝ սիրտս խորացած, բերանս լուռ,

զիս բոլորովին աչք դարձած կը կարծէի.
 իսկ Հայաստանէն դարձած ատենս՝
 սիրտս ուռած, աչուրներս գոցած՝ մէ-
 կէն աւելի բերնի կարօտութիւն կի-
 մանայի տեսածներս և զգացածներս
 պատմելու համար, և իմ հայրենասէր
 համազգեացս յիշատակ մը թողու յոյ-
 սը՝ քաշած աշխատանքներս կը մոռա-
 ցընէր: Վաթնիկ դիպուած մը հիմայ
 աշխատանքներս կը յիշեցընէ, յոյս կը
 մոռացընէ: Եւ թո՛ւմ տօնավաճառէ մը
 դարձող հարուստ վաճառականի պէս՝
 երկայն առևտրութեանս պտուղը իբրեւ
 թէ զգրոցի մը կամ քսակի մը մէջ առ-
 փոփած՝ ծոյս կը կրէի իմ Հայաստանի
 ուղեորութեան կարագրութիւնս: Վայլ
 գետէն անցնելով նորէն իմ ծննդեանս
 տեղն գալու ատեն, գետը իրաւցընէ
 գայլ մը դարձաւ ինծի, իր անգութ-
 յորձանքներուն մէջ ծածկեց տարաւ
 իմ սրտիս և մտքիս յիշատակարանները,
 որոնք իմ ծերութեանս միսիթարանք կը
 յուսայի՝ երկու սիրելի զաւակաց պէս
 երկու հատորիկ տպագրով աջ ու ձախ
 դիս դրած: Հազիւ քանի մը թերթ
 մնաց քովս, որ հին քարերու վրայէն
 հանած դրուածքներ էին և քիչ մ'ալ
 նկարագրութիւն տեղեաց. զոր թէ որ
 բարեկամներս ձեռքէս չի իյլէին՝ յուսա-
 հատութեանս ատեն՝ ջրին եղբօրը կրա-
 կին ծոյր պիտի ձգէի: Բայց անոնք ոչ
 միայն թող չի տուին, հապա շատ յոր-
 դորեցին ալ որ նորէն նստիմ և յիշողու-
 թեանս մէջ անջինջ մնացած տեղեկու-
 թիւնները մնացած թղթերուն դրուածք-
 ներովը կարկատելով, գտնէ բոլորին
 տեղ մաս մը ընծայեմ ազգասէր հայրե-
 նակցացս: Եւս վախճանովս է ահա որ
 քանի մը կտոր բան պիտի հրատարա-
 կեմ Հայաստանի վրայօք, և յիշողու-
 թեանս կամ թղթերուս թողուցածին
 համեմատ երբեմն մեծ մեծ քայլերով
 հեռուէ հեռու պիտի յատքեմ. երբեմն
 ալ դաւառէ գաւառ կը թռչիմ: Բայց
 շատ հեղ ալ պզտի տեղի մը չորս դին կը
 պտըտիմ, և ուրիշներուն սովորութե-
 նէն աւելի ալ կը կենամ տեղ տեղ, կամ
 աւելի լաւ ըսեմ՝ կը կեցընեմ իմ ըն-

Թերցողս՝ թէ որ ախորժի ինծի ընկե-
րութիւն ընել . և հոն կեցած ատեն
զինքը հեռա հեռու և հայաստանէն
դուրս աշխարհքներու մէջ ալ երբեմն
կը հրաւիրեմ, վերջը նորէն առջի տեղը
կը դառնանք իբրեւ մեր իջեանը, ին-
չուան որ նոր տեղ մ'ալ իջնենք, կամ
հայաստանի յիշատակաց մէջ նոր յիշա-
տակ մը զմեզ յախշտակէ :

Արդարեւ յիշատակաց աշխարհ հայ-
աստան, և մեծ և շատ և հին և սուրբ
յիշատակաց, սիրելի և զուարճալի և
իննդալի և ահռելի յիշատակաց : Աշ-
խարհք մը, որուն աշխարհագրութիւնը
մարդկութենէ առաջ կը սկսի, պատ-
մութիւնը՝ մարդկութեան հետ, հան-
դէսները՝ երկրիս ամենէն պայծառ օ-
րերուն մէջ : Աշխարհք մը որ ամէն աշ-
խարհքէ առաջ բնակուած, մշակուած
և քաղաքավարած է : Աշխարհք մը որ
գեռ իր լեռնահովիտներուն մէջ կը ցու-
ցանէ Արանելեաց գաւառը . և իր բարձր
օտրերուն վրայ՝ Սասնայ ուսը՝ երկրորդ
մարդկութեան որորանը, ուսկից ութ
անձինք իջնալով բոլոր երկիրս կը բազ-
մամարդեն :

Հայաստան աշխարհ, որուն քա-
ղաքներն և գեղերն չորս հինգ հազար
տարուան անուններ ունին . որուն լեռ-
ներն և ժայռերն նոյնպէս հին բերդե-
րու հիմունք ունին :

Հայաստան աշխարհ, որ երկրիս
երևոյթներուն մեծ մասը իր մէջ ալ
կը ցուցնէ . երկնաճեմ լեռներ, բիւ-
րեղանման սարեր, ճերմակ ու սև ու-
սեր, կապուտ կանաչ կողեր, գոյնզգոյն
քարերով բլուրներ, բնութեան ճար-
տարապետութեամբ կանգնած բուր-
գեր և սիւներ ջրանման քարերով .
մեծամեծ հրաբուխներ, մարած՝ բայց
ոչ բոլորովին իրենց տաքութիւնը մոռ-
ցած :

Հայաստան, աշխարհ ջրոց և գեղե-
ցիկ ջրոց, եղեմական քառալտակ գե-
տոյն, քաղցր և աղի ծովանման լճերու,
մեծամեծ գետերու, անթիւ պայծառ
առուակներու և աղբիւրներու, ջերմ
և ցուրտ և հանքային ջրերու, երազա-

տահ և մեծաշառաչ քարավէժ հասանք-
ներու :

Հայաստան, աշխարհ բալուց և հան-
քաց, թէ հալական և թէ փշրական
նիւթոյ և թէ կիզանիւթ դիւրավառ
մարմնոց :

Հայաստան, աշխարհ գեղեցիկ հով-
տաց, գեղեցիկ դաշտաց, ամենաբոյս, ա-
մենածաղիկ, ամենահոտ, ամենագոյն,
պտղաշատ, հացաւէտ, մեղրաբուղի,
մանանայաքեր, ծիրանաներկ, բժշկար-
մատ, բժշկահող . մէկ խօսքով՝ դրախ-
տին ծնող և ազգակից կամ արեւակից,
թէ որ կրնայ այսպէս ըսուիլ :

Հայաստան, աշխարհ աւերակաց և
մոռոյուածոց շինից . իրաւ ոչ Ազիպտա-
կան և հոգկական կամ Յունական մե-
ծագործութեանց, սակայն և ոչ աննշան՝
քարեղէն քաղաքաց, անձաւաբնակ քա-
ղաքից, անկոխելի լեռնադազաթ բեր-
դերու, հաստակաւոյց հեղեղալուծ կա-
մուրջներու, քարալերանց գազաթէն
մինչև ՚ի յասակ փորած սանդխաւոր
ջրհորներու, գետնափոր ջրանցքներու,
և ջրանցքի տակ գետնաճամբաներու .
անթիւ հին եկեղեցեաց և վանորէից,
մատրանց և խաչվիմանց : Աշխարհ քան
զամէն աշխարհ հարուստ սրբազան ար-
ձանագրութեամբ :

Հայաստան, աշխարհ գերեզմանաց՝
նահապետաց, հսկայից, հայկազանց,
Արշակունեաց, և շատ ազգաց, շատ
թագաւորաց, շատ բռնաւորաց, հան-
գըստարան շատ սրբոց և վկայից :

Հայաստան, աշխարհ մահու և պա-
տերազմաց . ուր առաջին կեանք ըն-
ծայուեցաւ և առաջին մահու լաց ե-
ղաւ . ուր իբրեւ ՚ի վրէժ նախկին եր-
ջանկութեանն՝ ամենայն պատերազմող
ազգը և մեծագոյն զօրավարը աշխար-
հի՝ դիմեցին դաւառ մը խլելու կամ չափ
մը արիւն թափելու . Բէլ, Եփեսոս, Շա-
միրամ և Բորեստանեայք . Արաքսար,
Բժդահակ և Սարք . Սեսոստր և Ա-
զիստացիք . Ալուրոս, Դարեհ և Պարսք .
Աղեքսանդր և Յոյնք . Բյախոքոս և
Բորիք . Արշակ և Պարթևք . Առ-
կուլուսք, Պոմպէոսք, Կորբուլոնք և

Հումայեցիք . Բրտաշիր , Շապուհք
և Սասանեանք . Բպտիւռահման , Սը-
րուան , Լգիտ , Յուսի և Հագարացիք .
Տուղրիլ և Սկիւթք . Սէլիք շահ և
Թուրքք . Ղինկիզ , Հուլաղուն և Թա-
թարք . Թողունք ալ յիշելու Լէնկթի-
մուրներն , Սքանտարներն , Շահա-
բասներն , Եստիր շահերն . Թողունք
Հին ու նոր ազգերն , Հոնք , Բլանք ,
Բիւրտք , Թիւրքմէնք , ()սմանեանք ,
Ռուսք , և այլն :

Հայաստան , աշխարհ քրիստոնէու-
թեան , որ քրիստոնէութենէ առաջ
զԲրիստոս հրաւիրեց , ուր շատ առա-
քեալք և աշակերտք չըլեցան , ուր ան-
թիւ վկայք նահատակեցան , և շատ
սրբոց նշխարք գնացին , ուր անթիւ
անհամար տաճարք կանգնեցան Բս-
տուծոյ . և ուր վկայից արիւնը ամէն
դար ալ անդադար ուռոգեց . ուր սե հո-
ղերն ալ շատ կարմիրներն ալ շատ . ե-
պիսկոպոսարաններն և վանքերն ալ
բազմաթիւ :

Հայաստան , աշխարհ վաճառակա-
նութեան , որ Բսիոյ առաջին կարաւան-
ներն քալցուց , և երկայն դարեր անոր
ամենէն ճարտար գործակալներն եղա-
ցամաքի վրայ , և ճարտար ձեռնաւոր-
ներն , և Թարգման Եւրոպիոյ :

Հայաստան , աշխարհ մուսայից , որ
առաջին անգամ մարդկեղէն միտքը տար-
րացած տեսաւ քարերու կամ ծառերու
կեղեցոյ վրայ . որ առաջին երգերը և
սրբազան մանթանքներն յօրինեց . որ
առաջին կրօնից վարդապետութիւն-
ներն և ծէսերն նկարագրեց . որ առա-
ջին տօմարն կարգադրեց . որ աստուա-
ծաշնորհ զրերով աստուածաշունչ զըր-
բերը լեզուին ամենէն գեղեցիկ ոճովն
Թարգմանեց . որ յունական հանճարոյն
նախանձորդ և դպրութեանցը գանձա-
րան եղաւ ատեն մը . որ շատ պատմա-
գիրներ հանեց և շատ աւանդութիւն-
ներ պահեց , որուն բոլոր աշխարհք ե-
րախտապարտ է :

Հայաստան աշխարհ , ծնողք երեւելի
մարդկանց , նահապետաց , յարեթա-
կան քաջազանց , զօրավարաց Բսիոյ ,

մեծագործ Թագաւորաց նաև աշխար-
հակալ իշխողաց , անթիւ իշխանաց և
ազատաց , իմաստնոց , սրբոց և ճար-
տարաց :

Հայաստան , աշխարհ ոչ միայն սիրոյ
և կենաց , որ հոս նախ բացուեցան ,
այլ և ցաւոց և ողբոց , Թշնամիներէն
և ազգայիններէն պատճառած հազար
ու մէկ դիպուածներով :

Հայաստան աշխարհ , առաջին մարդ-
կութեան յիշատակաց մէջ , և իբրև
վերջին Թողած նաև իրեն բնիկ որդւոց
շատերուն մտաց մէջ . . . :

Բայց մինչև ցերեւ չկանչեմ , Թէ
Հայաստան աշխարհ հայրենասիրաց ,
որ ամենէն հին երկիր և ամենէն հին
ազգ ըլլալով , աւելի նոր ու իբրև Թէ
բոլորովին ջնջած ազգաց մէջէն ալ դուրս
կը կանգնես ծերացած այլ անմահ զը-
րուխդ . և այնքան բազմադարեան մո-
խիրներու տակէն ալ եռանդուն կայ-
ծեր կը քալցնես զքեզ սիրող որդւոց
սրտերուն մէջ . որոնք յաւիտենական
յուսով մը քաջալերուած երբեք զքեզ
չեն մոռնար . նա մանաւանդ զքեզ մոռ-
ցողներն ալ իրենց մոռացութեան վէջէն
հանելով յիշատակաց գետոյն եզերքը
կ'ուզեն քալցնել , և տանիլ դէպ 'ի ա-
նոր աղբիւրը , որ Լոգեմայ աղբերը
սկզբնակից է : Բայց յուսով քաջալե-
րուած ես ալ կ'ելլեմ կը դիմեմ ընծայե-
լու քեզի իբրև սիրասուն որդի յետ եր-
կար պանդխտութեան՝ առ ցանկալի
ծնողս՝ իմ սիրտս հանդերձ իր արիւնտ-
վը , իմ աչքս հանդերձ իր արցունքովն ,
զոր ընդունելով ներէ իմ ակամայ պա-
կասութեանցս կամ սխալմանցս այս ա-
ռաջարկած շրջապատմութեանս մէջ ,
որուն անշուշտ պիտի ներես , նաև քա-
ջալեր պիտի տաս՝ եթէ ասոր պատճա-
ռաւ ինծի ուղեկից ըլլող ընթերցողք
ալ քեզի նուիրեն իմինիս նման ընծա-
ներ :

Հոս յարմար կը սեպեմք Երեսնա-
թիւն մէկ նկարագրութիւնն ալ գնել
այսպիսի նիւթոյ մը վրայ :

